

**Cultura politică actuală a României și rolul stilurilor de leadership politic
Leadership-ul politic din România în genul proxim al țărilor cu sisteme politice
semiprezidențiale**

Gabriela Tănăsescu

Scopul proiectului de cercetare îl constituie identificarea implicațiilor stilurilor și strategiilor de leadership politic asupra culturii politice din România postcomunistă la nivelul clasei politice și la cel al sferei publice, din perspectivă normativă și civic participativă.

Subsumat, **obiectivele specifice** ale cercetării au vizat:

- (1) identificarea teoriilor asupra strategiilor și stilurilor de *leadership* politic cu amplă relevanță asupra culturii politice, a atitudinilor față de sistemul politic;
- (2) identificarea tipurilor de implicații ale strategiilor și stilurilor de *leadership* politic asupra culturii politice din democrațiile contemporane la nivelul atitudinilor specifice de implicare, al celor evaluative, participative, electorale, în principal a celor care vizează leadership-ul prezidențial;
- (3) (a) identificarea și analizarea strategiilor și stilurilor de *leadership* politic ale Președinților României manifestate în limitele unui design constituțional specific pentru semiprezidențialismul de tip *premier-presidential* (Shugart), un semiprezidențialism „slab”, „atenuat” sau „parlamentarizat” (Sartori);
(b) identificarea măsurii și a modului în care strategiile și stilurile de *leadership* politic ale Președinților români s-au repercutat asupra percepțiilor, valorilor și atitudinilor politice la nivel societal;
- (4) raportarea strategiilor și stilurilor de *leadership* politic ale Președinților români la cele identificate în mandatele Președinților din alte țări cu regimuri semiprezidențiale din Europa postcomunistă și identificarea implicațiilor rezultatelor și performanțelor lor guvernamentale asupra culturii democratice.

Ipotezele care au stat la baza cercetării au fost următoarele:

(1) Strategiile și stilurile de *leadership* politic marchează în mod decisiv atât practica politică instituțională, evaluată prin funcționalitatea și calitatea actului de guvernare, cât și domeniul subiectiv al culturii politice, adică atitudinile intelectuale și ansamblul orientărilor cognitive, emoționale și estimative ale membrilor sistemului politic;

(2) Strategiile și stilurile de *leadership* politic, îndeosebi cele „de criză” sau „negative”, în care rolurile politice depășesc cadrul constituțional, reflectă gradele de abatere de la modelul normativ al funcționării sistemului politic și gradele în care această abatere (a) erodează valorile, normele, idealurile și simbolurile cetățenești și (b) relativizează la nivel individual, grupal și

societal criteriile morale și, prin implicare, criteriile de analiză a comportamentelor politice circumscrise anumitor stiluri de *leadership* politic;

(3) Strategiile și stilurile de *leadership* politic practicate în România postcomunistă au contribuit în mod specific atât la etiologia disfuncționalităților sistemului politic român, cât și la propagarea unei culturi politice „nondeliberative” sau „participativ-nondeliberative”;

(4) Strategiile și stilurile de *leadership* politic practicate în România postcomunistă diferențiază sistemul politic din țara noastră în genul proximal al semiprezidențialismelor europene atât din punctul de vedere al performanțelor sale democratice, cât și al gradului în care a potențat „subcultura politică”, manipularea și controlul electoratului.

Sfera de incluziune a cercetării circumscrise:

- cele mai importante și vizibile elemente ale vieții publice – liderii politici naționali, îndeosebi președinții ca exponenți ai puterii executive – manifestate prin stilurile lor de *leadership* politic,
- valorile care, odată transmise și „internalizate”, consolidează sau modifică un tip specific de cultură politică și de sferă publică, configurând atitudini specifice de implicare, evaluative, participative, electorale.

Metodele folosite pentru realizarea obiectivelor cercetării au fost în principal:

- analiza taxonomică a stilurilor și strategiilor de *leadership politic* consacrate în psihologia organizațională și socială (Kurt Lewin), în teoria leadership-ului politic (James MacGregor Burns) și psihologia politică (metoda Margaret Hermann de analiză „la distanță” a interviurilor – peste 5000 de cuvinte – pentru reconstruirea profilului leadership-ului sau a trăsăturilor de personalitate ale liderilor; metoda James David Barber de analiză a caracterului președinților, metoda Fred I. Greenstein de analiză a interacțiunilor dintre predispozițiile liderilor și locul liderilor în mediul politic)

- analiza teoriilor consacrate în domeniul culturii și sferei politice contemporane cu focalizare asupra culturii politice proprii statelor postcomuniste europene (Gabriel Almond și Sidney Verba, Loïc Blondiaux, Benjamin Barber, Jürgen Habermas, Larry Diamond, Axel Hadenius, Ronald Inglehart, John Gray, Juan J. Linz și Alfred Stepan, Guillermo O’Donnell și Arturo Valenzuela, Seymour Martin Lipset, Samuel P. Huntington, Pippa Norris, Philippe C. Schmitter, Matthew Soberg Shugart și John M. Carey ș.a.

- studiu de caz aplicat celor șase mandate prezidențiale din România
- analiza comparativă a rezultatelor strategiilor și stilurilor de *leadership* politic funcție de următorii indicatori: calitatea guvernării, consolidarea democratică, prezidențializarea domeniului executiv al leadership-ului politic, conflictul intraexecutiv, pe de o parte, și atitudinile de implicare în politică, atitudinile evaluative (încrederea față de instituții și lideri), atitudinile participative și a celor de vot din spațiul public

- analiza comparativă a strategiilor și stilurilor de *leadership* politic practicate în România și a celor aplicate în Europa postcomunistă din perspectiva performanțelor guvernamentale, democratice și de cultură politică .

Instrumentele de lucru utilizate au fost:

- BDI: *World Values Survey Wave* pentru indicatorilor atitudinali, *Bertelsmann Stiftung* pentru *status-index* și *management-index* în perioada 2003-2014, *European Values Surveys*, *New Democracy Barometer*, *World Bank*, *Freedom House*,

- metoda Margaret Hermann de analiză „la distanță” – analiza interviurilor (peste 5000 de cuvinte) –, pentru reconstituirea profilului leadership-ului sau a trăsăturilor de personalitate ale liderilor,

- indicatorii structurali și contingenți ai prezidențializării intra-executive pe baza modelului Poguntke-Webb,

- rezultatele cercetărilor realizate în România asupra tipurilor de leadership (Ingrid Aioanei), asupra stilurilor de leadership politic (Gabriela Tănăsescu), asupra profilului culturii române și a formelor de practică societală (N. Bibu, O. M. Petrișor et all., *Globe Project Romania*), urmând modelul cultural al lui Stuart Hall, piramida nevoilor umane a lui Maslow, teoria dimensiunilor culturale a lui Geert Hofstede și modelul *Globe clusters*.

Cercetarea leadership-ului politic în România postdecembristă a pornit, pe de o parte, de la specificarea **strategiilor și stilurilor de leadership**, consacrate în psihologia organizațională și în teoria leadership-ului politic, anume:

- **Strategii** diferențiate prin scopuri, tipuri de politici și de comunicare, de personalitate și de viziune: – „**de echilibru**” sau pozitive

- „**de criză**” (negative, agonistice, concurențiale)

- **Stiluri:**

- „consacrate” de leadership (Kurt Lewin): • autoritar

- paternalist

- democratic (participativ)

- *laissez-faire* (delegativ)

- „de sinteză” ale teoriei politice (James MacGregor Burns): • tranzațional

- transformațional

Pe de altă parte, cercetarea de față a valorificat rezultatele cercetărilor realizate asupra **stilurilor de leadership-ul organizațional în România**. Conform cercetărilor realizate pe baza unui model de *leadership* cu două dimensiuni cruciale – leadership *autocratic* versus *democratic* și leadership *orientat* către *scopuri* versus leadership *orientat* către *relații* – și care reliefează patru tipuri de lideri:

militarul sau autocratul orientat către scopuri

politicianul sau autocratul orientat către relații

academicianul sau democratul orientat către scopuri

clericul sau democratul orientat către relații,

cel mai frecvent comportament de *leadership* în Romania s-a dovedit a fi tipul autocratic, liderii înclinați să ia singuri decizia finală și să-i implice în proporție limitată pe subordonați, liderii dispuși către folosirea coerciției și pattern-ul „militarului” orientat către scopuri. Rezultatele aceleiași cercetări au arătat în același timp că cea mai importantă preferință a publicului este cea pentru stilul democratic, cu o moderată (până la puternică) orientare către scopuri – stilul

„academicianului” – prin care, la nivel organizațional, oamenii învață să gândească pentru ei înșiși, fără să aștepte să li se spună ce să facă și fără să aștepte ca alții să ia decizii pentru ei și care, la nivel politic, este favorabil promovării participării civice și politice, dialogului și deliberării raționale.

Cercetarea **leadership-ului politic** practicat în România începând cu 1990 a fost realizată prin raportare la **atribuțiile constituționale** ale exponenților executivului dual – Președintele și Prim-ministrul –, proprii regimului semiprezidențial din România, și la indicatorii evoluției sau involuției sistemului politic: consolidarea democratică, calitatea guvernării, prezidențializarea și conflictul intraexecutiv. Astfel, lucrarea finală cuprinde explicitarea cadrului teoretic de raportare începând cu design-ul constituțional al sistemului semiprezidențial din România sau cu „cantitatea de putere constituțională” ce revine Președintelui și Prim-ministrului – „parametrul” exogen al semiprezidențialismului, alături de „combinația dintre tradiție și circumstanțe” și de compoziția majorității parlamentare și a poziției Președintelui în raport cu această majoritate, „parametrul” endogen care explică diferența dintre înzestrarea Președintelui cu puteri constituționale și aplicarea lor în practica politică. Ca atare, regimul semiprezidențial din România este prezentat ca o structură de autoritate executivă bicefală sau diarhică, în care Președintele are rolul constituțional de garant al funcționării democratice a statului și de mediator între puterile statului, iar Prim-ministrul și Guvernul au rolul constituțional de a realiza politica internă și externă a țării și de a exercita conducerea generală a administrației publice. Conform modelului echilibrului puterilor, configurat de design-ul constituțional și motivat în mod cardinal de principiul prevenirii concentrării puterii, sunt prezentate următoarele tipuri de relații între autoritățile statului: o relație ierarhică „verticală” de subordonare între Guvern și Parlament (în virtutea răspunderii exclusive a Guvernului și Prim-ministrului față de Parlament, originea și „supraviețuirea Prim-ministrului și Guvernului fiind contopită cu cea a majorității parlamentare”), o relație ierarhică „diagonală” între Guvern și Președinte (în virtutea atribuției Președintelui de a desemna un candidat pentru funcția de Prim-ministru) și o relație „tranzacțională” („juxtapunere orizontală”) între Președinte și Guvern, „actorii constituționali” „co-egali” (*inter pares*), cu surse diferite de legitimitate, dat fiind că Guvernul, odată numit, nu depinde de Președinte ci de încrederea parlamentară. În mod esențial însă, rolul de „veghețor” sau supraveghețor al respectării Constituției îl plasează pe Președintele român nu într-o poziție de *pares* („egal”) în jocul politic, ci de *supra partes*, adică un rol opus implicării „active” sau poziției de „jucător” în actul guvernării. Lucrarea accentuează „logica parlamentară” a regimului constituțional descentralizat al României, dar fiind că Președinte ales nu are calitatea de șef al executivului și că există o asimetrie a puterii de revocare a Prim-ministrului în favoarea Parlamentului, care este organul reprezentativ suprem al poporului român. De asemenea, lucrarea insistă asupra încadrării acestei dispunerii constituționale în categoria *premier-presidential* a semiprezidențialismului (în clasificarea lui Matthew S. Shugart) și în cea a semiprezidențialismului „slab”, „raționalizat” sau „parlamentarizat” (în analiza lui Giovanni Sartori).

Calitatea actului de guvernare a fost analizată funcție de următorii parametri: imparțialitatea în exercițiul puterii, supremația dreptului sau statul de drept, controlul corupției, creșterea economică, calitatea reglementării, stabilitatea politică și lipsa violenței, transparența și responsabilitatea (urmând evaluarea propusă de Bo Rothstein). În evaluarea gradului de **consolidare democratică** a sistemului politic au fost urmați ca parametri: limitarea și anihilarea autocratismului, autoritarismului și personalizării puterii; capacitatea „tuturor protagoniștilor, instituționali (președinte, guvern, parlament) și politici (partide și sistem de partide), de a realiza o stabilitate politică semnificativă” și eficiență în luarea deciziilor; capacitatea instituțiilor și a societății civile de a controla comportamentul politic și de a modela alegerea actorilor sociali și politici; posibilitatea constituirii unei „cantități convenabile de acord al elitelor” asupra „aranjamentelor democratice” și deciziilor de interes public (după analiza lui Gianfranco Pasquino).

Prezidențializarea puterii a fost identificată – în condițiile în care Președintele și majoritatea parlamentară provin din aceeași diviziune ideologică și partidică și în contextul în care „Președintele este de facto [chiar dacă nu mai este de iure] șeful partidului său” de proveniență – ca implicând „expansiunea” puterii Președintelui sau dezechilibrul puterii în favoarea Președintelui în următoarele coordonate:

- subordonarea politică a Prim-ministrului față de Președinte (ceea ce implică lipsa de relevanță a „încrederii parlamentare”, a Parlamentului și, în general, a partidelor)
- creșterea zonelor pe care Președintele le controlează: guvern, justiție, administrație, fiscalitate, audio-vizual, servicii secrete
- posibilitatea blocării procesului de luare a deciziilor
- posibilitatea *parcelării* și *colonizării* societății (prin acordarea pozițiilor-cheie unor „susținători loiali, care își arată gratitudinea”)
- posibilitatea „exercitării unei presiuni subversive asupra majorității conducătorilor instituțiilor-cheie ale statului”,
- posibilitatea „compromiterii și eliminării rivalilor politici” (caracteristici propuse de Thomas Poguntke and Paul Webb)
- repercusiuni asupra caracterului și scopului liberal al guvernării democratice *sive* risc crescut de guvernare autoritară, autocratică și de personalizare a puterii.

Indicatorii **prezidențializării intraexecutive** pe care i-am folosit nemijlocit au fost:

- creșterea resurselor aflate la dispoziția Președintelui și a Prim-ministrului
- tendințe către o strategie comunicațională integrată controlată de Președinte, ca mijloc de definire a politicilor alternative (o precondiție a realizării obiectivelor dorite)
- tendințe către un control centralizat sporit și coordonare a procesului de luare a deciziei de către Președinte

Identificarea **conflictului intraexecutiv** a implicat ca elemente:

- competiția politică dintre Președinte și Prim-ministru pentru controlul puterii executive; alegeri strategice contrastante pe care Prim-ministrul și Președintele le fac în diferite circumstanțe
- respingerea coabitării

- contestarea de către Președinte sau Prim-ministru a interpretărilor *status quo* ale normelor constituționale sau statutare, a normelor care reglementează relațiile de putere în interiorul Executivului

- încercarea de a schimba distribuția formală a puterii; pledoaria pentru schimbarea unor norme constituționale de bază

- apelul direct la votanți („popor”)

- amplu nivel de contestare politică și publică (după modelul de analiză propus de Oleh Protsyk).

Strategiile și stilurile de leadership politic identificate în exercitarea mandatelor prezidențiale desfășurate după 1990:

- 1990-1996, Strategie postrevoluționară și tranzițională, leadership-ul paternalistic-autoritar. Ion Iliescu – „figura dominantă”

- mentalități și metodele autoritare, anumite decizii impuse, control asupra funcțiilor unor instituții ale puterii și subordonarea lor, îndemnul la „unificare și consens ca panaceu pentru depășirea tranziției” – „președinția puternică”;

- 1996-2000, Strategie de normalizare și stabilizare, leadership-ul democratic. Emil Constantinescu – „figura academică”

- acceptarea autonomiei decizionale a guvernului și a altor puteri ale statului, ilustrare a „președinției slabe” și ezitante;

- 2000-2004, Strategia de consolidare democratică, leadership-ul tranzacțional și variabilitatea decizională. Ion Iliescu – „figura patriarhală”

- deschiderea către perspectiva tranzacțional-motivațională, mai puțin „implicată” în guvernare, mai flexibilă, mai relaxată ideologic și conciliatoare în raport cu trecutul și cu personalitățile și instituțiile politice interbelice și, concomitent, mai deschisă către metodele democratice;

- 2004-2009, Strategia de „criză a statului”, „Președintele-jucător” și conflictul intra-executiv. Traian Băsescu – „figura conflictuală”

- implicare în formarea guvernului și în „fabricarea” unei majorități prin încurajarea „migrației” politice și a fragmentării sistemului de partide, menținerea unui conflict intraexecutiv personalizat prin gesturi și declarații ostentative și inelegante, întreținerea unui conflict cu Parlamentul, criticat constant în virtutea unei pretinse nevoi de a „elimina politicienii corupți și mediocri” și de a avea o relație directă cu românii; prezidențializarea partidului de apartenență;

- 2009-2014, Strategia de prezidențializare, leadership-ul autocratic. Traian Băsescu – „figura confrunțațională”

- criticarea Constituției, încercări de revizuire a Constituției, tentația autocratică de implicare în toate compartimentele puterii; tensionarea („toxicizarea”) „atmosferei” politice și a media, prezidențializarea puterii coextensiv cu prezidențializarea partidului (PD), fenomenul obedienței politice.

Principalele direcții urmate în conturarea profilului **culturii politice române**:

- După 1989 România a trecut printr-o schimbare traumatică de valori, una care a combinat șocurile societăților occidentale post-materialiste cu procesele de respiritualizare a țării

concomitent cu reorientarea către primatul acumulării economice, individualismul, mobilitatea socială și cosmopolizare.

- În absența unui pattern clar de identificare și a solidarităților care conferă identitate, în contextul globalizării și europenizării și a înregistrării unei mari diferențe între valori și practici, cultura politică română s-a confruntat și se confruntă cu un înalt nivel al corupției.
- În condițiile în care cultura politică la nivelul practicii societale a trecut totuși printr-un stadiu de creștere în care orientarea predominantă a fost către nevoile fiziologice și siguranță, adică a rămas la „*low levels*”, ea a reflectat atât tulburarea post-traumatică accentuată, cât și anxietatea socială și complexul de inferioritate (în termenii ierarhiei nevoilor a lui Maslow); s-a manifestat (în termenii teoriei lui Hall) ca „*low-context culture*”, și (în termenii analizei lui Hofstede) ca o cultură în care disparitățile de bunăstare și de autoritate între status-urile „*low and high*” ale membrilor societății sunt acceptate („*power distance*”), sentimentul de siguranță este dat de situațiile de consens general („*uncertainty*”), oamenii se simt gradual mai în siguranță în a face propriile alegeri și în a fi mai puțin dispuși să se conformeze normelor de grup („*individualism*”).

Analiza principalelor **implicații ale stilurilor de leadership-ul prezidențial asupra culturii politice** urmează următoarele direcții:

- **Leadership-ul paternalist-autoritar** implică slabe, insignifiante surse motivaționale și atitudini politice și civice non-participative. Prin apelul la interesul-de-sine al adeptilor și susținătorilor, acest stil de *leadership* este asociat cu dezvoltarea valorică și morală preconvențională, cu lipsa de inițiativă și de creativitate, cu eroziunea valorilor și normelor cetățenești.
- **Leadership-ul autocratic** implică nu doar pasivitatea civică și politică, ci și sentimentul că dezbaterea rațională și contestarea este indezirabilă. În consecință, ea este descurajată de factorul politic. Sursele motivaționale sunt zero, fiind în general „surse demotivante”, discursul și comportamentul de tip „Big Brother” fiind propice pentru a induce pervertirea criteriilor, normelor, idealurilor etice.
- Pasivitatea, lipsa de reacție civică și politică și lipsa de inițiativă civică și politică și de dezbatere rațională face posibilă manifestarea persuasivă a sistemului nedemocratic, criza democrației și criza caracterului liberal al democrației.

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.